

BAHR AND WEIGHT TRAINING IN CLASSES

Parpiyeva Shohsanam Olimovna

Teacher of native language and literature of Fergana Branch Academic Lyceum of Tashkent University of Information Technology

Olimova Rushana Shukuraliyevna

Teacher of Secondary School No. 4 of Fergana district, Fergana region

DARSLARDA BAHR VA VAZNNI O‘QITISH

Parpiyeva Shohsanam Olimovna

Farg‘ona viloyati, TATU FF akademik litseyi ona tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi

Olimova Rushana Shukuraliyevna

Farg‘ona viloyati, Farg‘ona tumani 4-umumta’lim maktabi o‘qituvchisi

***Annotation**-this article explains the rules of aruz weight, the essence of the concept of bahr. The rules of aruzology are discussed.*

***Keywords**-Aruz, rule, weight, bahr, occupation, poetry, Ghazal, continent, ruboi.*

***Annotatsiya** – Ushbu maqolada aruz vazni qoidalari, bahr tushunchasining mohiyati tushuntiriladi. Aruzshunoslik qoidalari haqida bahs yuritiladi.*

***Kalit so‘zlar** – Aruz, qoida, vazn, bahr, istiloh, she’riyat, g‘azal, qit’a, ruboiy.*

An’anaviy aruz qoidalarini tushuntirishda vazn va bahr kabi istilohlar qo‘llanilgan bo‘lib, mumtoz she’riyatdagi 19 bahr an’anaviy tartibda emas, balki tarixiylik tamoyili bilan saqlangan holda avval arab she’riyatida qo‘llanilgan 5 bahrni, so‘ng arab va fors she’riyatida barobar iste’molda bo‘lgan 10 bahrni, undan

soʻngra esa arab aruzshunosi Axfash tomonidan qoʻshilgan 1 bahrni hamda fors aruziylari tomonidan kiritilgan 3 bahrni keltirgan. Natijada aruz vaznining tarixiy oʻsishini koʻrsatadigan oʻziga xos shakl yuzaga kelgan.

Risolada keltirilgan bu shakl uni aniqroq tasavvur qishiga yordam beradi. Fitrat oʻzi yaratgan sxemaga shunday tushuntirish beradi: "...arab aruzida olti rukn (chtana)dan tuzilgan vaznlar eron aruzida sakkiz rukndan tuziladi; arab aruzi vaznlari sistemasiga koʻra 15 bahr boʻlsa ham, soʻngra Axfashdan bir bahr olib, 16 bahrga chiqarilgan. Eron aruzi bulardan 5 bahrni chiqarib, yana uchta bahr qoʻshib, 14 da toʻxtatadi. Keyinchalik, mashhur chiqarilgan 5 bahrda ham sheʼr yozilib, Eron aruzi 19 bahrga chiqariladi".

Bu kabi aniqlik bilan aytilgan tarixiy oʻzgarishlarni hech bir aruzshunos tadqiqotida uchratmaymiz. Yuqorida aytilganidek, Fitrat anʼanaviy aruz qoidalarini tushuntirishdagina bu usuldan foydalangan. Oʻzi kashf etgan usul boʻyicha ish tutilganda esa, bu oʻn toʻqqiz bahr asosida "oltilik, sakkizlik, toʻqquzlik, oʻnlik, oʻn birlik, oʻn ikkilik, oʻn uchlik, oʻn toʻrtlik, oʻn beshlik, oʻn oltilik, oʻn sakkizlik, yigirmalikdan iborat 12 vazn (eskicha aruzchilar tili bilan aytganda 12 bahr)" chiqarilgan. Bu oʻn ikki bahrning har biridan qisqa, toʻliq hijolarning joy oʻzgarishlari bilan ayrim-ayrim vaznlar yigʻilgan. Mana shu tariqa saksonga yaqin yangi tizimdagi vazn tartibga solingan.

Aruzshunoslikda bahrlarni bayon qilishda ma lum darajada yengillik tugʻdirish uchun juzvlarga nisbatan teng va oʻzaro bir-biriga oʻxshash bahrlarni jam qilib doiralar qabul qilingan boʻlib, aruz ilmida 6 doira maʼlum. Fitrat bu usulni soddalashtirib, har bir bahrni oʻzi yuqorida bayon qilgan "toʻplam" va "boʻlim"larga ajratib yuborgani uchun ham uning uslubiyatida doiralar oʻzoʻzidan ahamiyatini yoʻqotgan.

Fitratning Navoiy va Bobur risolalaridan qoniqish hissi tuymaganini yana shunda kuzatish mumkinki, olimning aytishicha, ular arab va fors aruzi qonunlarini aynan olib, turkiy misollar bilan tushuntirganlar, xolos. Shuning uchun ham Navoiy va Bobur asarlarida turkcha misollar topilmagan oʻrinlarda forsha nazm

parchalari keltirilgan. Fitratni ayni mana shu holatlar qanoatlantirmagan. Fitrat nazdida Navoiy turklikni o‘z ijodining mazmuni bilib, turk alfozini jahonda ustuvor qilishga bel bog‘lagan ekan, aruz ilmini ham o‘zbek tilining qonun qoidalariga bo‘ysundirishi kerak edi. Navoiy va Boburda ushbu amalni ko‘rmagan Fitrat bu vazifani o‘zi bajarishga harakat qiladi. Rukn o‘rniga “to‘plam” va “bo‘lim” atamalarini, afoyl-u tafoyil o‘rniga doira usulini qo‘llashni taklif etadi. Aruz ilmi Markaziy Osiyoda Fitratga qadar ham mavjud bo‘lganidek, uning qatlidan keyin ham bu sohada ilmiy izlanishlar olib borildi. Ayniqsa, o‘tgan asrning 60-70-yillariga kelib aruzga doxil bir qancha asarlar e‘lon qilindi. Bu sohada o‘zbek olimlaridan A.Rustamovning “Aruz haqida suhbatlar” (1972), Ummat To‘ychievning “O‘zbek she‘riyatida aruz sistemasi” (1979), Anvar Hojiahmedovning “Aruz nazariyasi asoslari” (1979), “Maktabda aruz vaznini o‘rganish”, Safarboy Ro‘zimboevning “Aruzdan saboqlar” kabi risola va metodik qo‘llanmalari nashr qilindi. Shulardan akademik Alibek Rustamov ham Fitrat taklifini qo‘llab, “chirmanda”ga o‘xshash usulni aruzshunoslikka tatbiq qilishga harakat qildi.

Alibek Rustamov tavsiya qilgan usul Fitratnikidan ham birmuncha soddaroq bo‘lishiga qaramay, aruz amaliyotida ishlatilmadi. Bizningcha, Navoiy va Bobur aruzshunosligi, xususan, “Mezon ul-avzon” va “Muxtasar” asarlari o‘z davrida, arab yozuvi asosidagi alifbo iste‘molda ekanligi paytida juda katta nazariy va amaliy ahamiyat kasb etib, adabiyotshunoslar va aruznavis shoirlar uchun zarur qo‘llanmalar sifatida ish bergan. Fitrat singari ularni arab va fors aruzshunosligi ta‘siriga qattiq berilganlikda ayblash ham noto‘g‘ri harakat. Negaki, o‘sha davrlarda iste‘moldagi alifbo arabcha bo‘lgach, uning fonetik qoidalari ham arablarnikiga yaqin edi. O‘zbek tili fonetikasi hozirgi darajada shakllanib, taraqqiy etmaganligi uchun ham ular arabcha tovush texnikasiga tayanib ish ko‘rishganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Matjon Safo. Kitob o'qishni bilasizmi? - T.: O‘qituvchi, 1993. 11-bet.

2. Matjon Safo. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. (O'qituvchilar uchun metodik qo'Uanma). - T.: «O'qituvchi», 1996. 37-bet